

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“Λάρισα, η πόλη του καφέ: Μια ανθρωπολογική προσέγγιση”

“Larisa, the city of coffee: an anthropological approach”

Αθανάσιος Καρυώτης

A.M: 3820086

Επιβλέπων Καθηγητής: Κωνσταντίνος Καλαντζής

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Λάρισα, η πόλη του καφέ: Μια ανθρωπολογική προσέγγιση»

“Larisa, the city of coffee: an anthropological approach”

Μέλη Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Χατζηπροκοπίου Μάριος-Κομνηνός-Νικηφόρος, Επίκουρος
Καθηγητής

Κιουρτσόγλου Ελισάβετ, Επίκουρη Καθηγήτρια

Καλαντζής Κωνσταντίνος, Επίκουρος Καθηγητής

ΒΟΛΟΣ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2024

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ:

ΚΑΡΥΩΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

«Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής εργασίας, η οποία εκπονήθηκε σύμφωνα με τον Κανονισμό Εκπόνησης Πτυχιακής Εργασίας του ΤΠΔΜΒ»

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, στο Τμήμα Πολιτισμού και Δημιουργικών μέσων και Βιομηχανιών κατά το έτος 2024. Η ολοκλήρωση αυτής της εργασίας θα ήταν αδύνατη χωρίς τη καθοδήγηση και πολύτιμη υποστήριξη του καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Καλαντζή ο οποίος βρισκόταν συνέχεια εκεί για οποιαδήποτε βοήθεια χρειαζόμουν στην πρώτη μου απόπειρα να ασχοληθώ με την εθνογραφική επιτόπια έρευνα. Τον ευχαριστώ πραγματικά για την υπομονή και τη θέλησή του.

Θέλω επίσης να ευχαριστήσω δύο κρυφούς υποστηρικτές που δεν είναι άλλοι φυσικά από τους ίδιους μου τους γονείς. Πιο πολύ θέλω να ευχαριστήσω τον πατέρα μου, Χριστόφορο, για την εκκληκτική ιδέα που μου έδωσε να μελετήσω την Λάρισα η οποία φημολογείται ως «η πόλη του καφέ», καθώς στην αρχή ήθελα να καταπιαστώ με ένα άλλο θέμα το οποίο να είμαι ειλικρινής δεν μου πολυάρεσε όταν το ξανασκέφτηκα. Θυμάμαι τα λόγια του χαρακτηριστικά στο νου μου: «η Λάρισα είναι η πόλη του καφέ γιατί δεν ψάχνεις αυτό;» και τότε ήταν που, ότι και ο Αρχιμήδης με το φαινόμενο της Άνωσης, εύρηκα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω φυσικά κι όλους τους συνομιλητές μου για την υπομονή που επέδειξαν καθ' όλο το χρόνο που μιλούσα με τον καθένα ξεχωριστά, για την επιθυμία τους να εκφράσουν προσωπικά πράγματα, επιθυμίες, γούστα και βιώματα και που χάρη σε εκείνους κατάφερα να δω και να κρίνω το τι συμβαίνει πάνω κάτω στις καφετέριες της πόλης και ακόμη να δω και να μάθω πράγματα τα οποία δεν ήξερα ότι συμβαίνουν στα καφέ της πόλης, καθότι γνωρίζω περίπου κάποια πράγματα εξαιτίας το ότι η έρευνα μου υλοποιήθηκε στην πόλη όπου ζω και μεγαλώνω.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα αυτής της εργασίας είναι η μελέτη του καφέ και των καφετεριών της πόλης της Λάρισας. Μέσα από την εθνογραφική επιτόπια έρευνα, εξετάζουμε ζητήματα και προβληματισμούς που προέρχονται ή και δημιουργούνται από την κατανάλωση του καφέ, όπως οι έμφυλες εμπειρίες, οι διακρίσεις ανάμεσα στους καταναλωτές που επισκέπτονται κάποια συγκεκριμένα καφέ και φαινόμενα μοναχικότητας και παρέας αντιθέτως. Με μια ματιά στην βιβλιογραφία, θα δούμε πως αυτά τα φαινόμενα υπήρχαν και πριν μερικά χρόνια, πίσω στα τέλη του 20^{ου} αιώνα και έτσι σκοπός μας είναι να δούμε εάν εξακολουθούν και παρατηρούνται ακόμη και μάλιστα σε τι βαθμό. Κάπως έτσι, παίρνουμε την απόφαση να «πάμε κι εμείς για καφέ», ψάχνοντας και παρατηρώντας τι συμβαίνει γύρω μας, από τη συμπεριφορά του κόσμου σαν σύνολο μέχρι τι μας λένε τα άτομα με τα οποία κουβεντιάζουμε. Μέσα από αυτές τις μεθόδους, αντιλαμβανόμαστε πως η κοινωνία της Λάρισας αλλάζει και διαμορφώνεται συνεχώς συγκριτικά με πιο κλειστές κοινωνίες προηγούμενης περιόδου, όπως η Βόρεια Λέσβο την περίοδο του 1980 για παράδειγμα. Μια αλλαγή να τονίσουμε θεωρείται η μείωση του ποσοστού των ανθρώπων που θέλουν τις γυναίκες να μην κυκλοφορούν δημόσια. Πλέον, βλέπουμε περισσότερες γυναίκες από ότι άντρες να συχνάζουν στις καφετέριες του κέντρου της Λάρισας, συμπεριφέρονται με έναν τρόπο που θέλουν να δείχνονται στις καφετέριες αλλά στην ευρύτερη κοινωνία και μάλιστα να λαμβάνουν και πρωτοεμφανιζόμενες θέσεις εργασίας. Μπορούμε να πούμε πως οι ρόλοι των ανθρώπων έχουν αναδιαμορφωθεί από την αρχή.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: καφές, φύλο, ταυτότητα, διάκριση, ποτό, εθνογραφία, ελευθερία, ανθρωπολογία, μοναξιά

SUMMARY

The subject of this thesis is the study of the coffee and cafes of the city of Larissa. Through ethnographic fieldwork, we examine issues and concerns that originate or are created by the consumption of coffee, such as gendered experiences, discrimination between consumers visiting a particular café and phenomena of loneliness and company on the contrary. By looking at the literature, we will see that these phenomena existed a few years ago, back in the late 20th century, and so our aim is to see if they are still observed and even to what extent. In this way, we make the decision to "go for a coffee", looking and observing what is happening around us, from the behaviour of the world as a whole to what the people we are chatting to are saying to us. Through these methods, we understand how Larissa's society is constantly changing and shaping itself compared to more enclosed communities of an earlier period, such as North Lesvos in the 1980s for example. One change to emphasize is considered to be the decrease in the percentage of people who want women not to go out in public. We now see more women than men frequenting the cafes in the centre of Larissa, behaving in a way that they want to be seen in the cafes but also in the wider society and even taking up first jobs. We can say that people's roles have been reshaped from the beginning.

KEY-WORDS: coffee, gender, identity, discrimination, drink, ethnography, freedom, anthropology, loneliness

Περιεχόμενα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	iv
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	v
SUMMARY	vi
Εισαγωγή.....	8
1. Θεωρητικό-Ιστορικό πλαίσιο.....	9
1.1. Ανθρωπολογία και καφές	11
1.2. Ερευνητικά ερωτήματα	13
1.3. Μεθοδολογία έρευνας	13
2. Χαρτογραφώντας τις καφετέριες.....	15
2.1. Είδη καφετεριών.....	16
2.2. Καφετέρια και «take away»	19
2.3. Καφές, ελευθερία και φύλο	21
2.4. Μόνος ή με παρέα;	24
3. Συμπεράσματα-συζητήσεις	26
Επίλογος	28
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	29

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία ασχολείται με την ευρύτερη μελέτη γύρω από ένα ρόφημα. Πρόκειται για τον καφέ, μόνο που εμείς δεν πρόκειται να δούμε το πως το καταναλωτικό κοινό πίνει τον καφέ του, αλλά «που» και «γιατί» πίνει. Σε πολλές χώρες της υφελίου, οι άνθρωποι καταναλώνουν αρκετή ποσότητα καφέ, καθώς αυτό που μας εντυπωσιάζει είναι το γεγονός πως η Ελλάδα βρίσκεται στην τρίτη θέση σε Ευρώπη και έννατη παγκόσμια, με το νούμερο να αγγίζει τα τρία κιλά καφέ ανά άτομο σε ετήσια κατανάλωση (Το εθνικό ποτό μας είναι ο καφές! Πρωταθλήτρια η Ελλάδα στην κατανάλωση, 2023). Η Ελλάδα είναι μια μικρή χώρα γεωγραφικά κι όμως έχει υψηλή θέση στην κατανάλωση καφέ. Ωστόσο, κάτι που μπορεί να ακουστεί ελαφρά έως πολύ αστείο, ενδεχομένως, είναι το γεγονός ότι μια πόλη φημίζεται για τα καφέ της εδώ και αρκετές δεκαετίες, μάλιστα της έχει δοθεί και η προσωνυμία «η πόλη του καφέ». Μιλάμε φυσικά για την πρωτεύουσα του Θεσσαλικού κάμπου, τη Λάρισα. Σύντομα η πόλη απέκτησε το προσωνύμιο αυτό διότι διαθέτει πολλές καφετέριες αναλογικά με τον πληθυσμό της, με το νούμερο να φτάνει τις 1.674 καφετέριες (Η πόλη με τις περισσότερες καφετέριες στην Ελλάδα, 2022). Όπως και να το δούμε είναι πράγματι ένας μεγάλος αριθμός για μια πόλη σε μια γεωγραφικά μικρή Χώρα. Παρακάτω στα επόμενα κεφάλαια που ακολουθούν, θα πούμε κάποια πράγματα για το πως γεννήθηκε ο καφές στην Ελλάδα και πως κυριαρχεί ως ποτό στη Λάρισα, πως από το παραδοσιακό καφενείο οδηγηθήκαμε στα διάφορα και ποικίλα είδη καφετεριών, θα περιγράψουμε τους χώρους που επισκεφτήκαμε για την υλοποίηση της έρευνας, όπως ακόμη θα μιλήσουμε για τα εργαλεία που χρησιμοποιούμε για να διεξάγουμε στοιχεία που θα μας χρησιμεύσουν στο να δούμε τι συμβαίνει στις καφετέριες ακριβώς, καθώς και τι γνώμη έχει ο κόσμος, ντόπιοι και ξένοι. Επιπρόσθετα, να αναφέρουμε ότι για την διεξαγωγή της έρευνας χρειάστηκε να συνομιλήσουμε με κόσμο προκειμένου να λάβουμε στοιχεία και πληροφορίες που θα αξιοποιήσουμε στα παρακάτω κεφάλαια, χρησιμοποιούμε ψευδώνυμα ώστε να διασφαλιστεί ότι η ταυτότητά τους να παραμείνει κρυφή και προστατευμένη. Όλες οι πληροφορίες θα αξιοποιηθούν μονάχα για την περάτωση της συγκεκριμένης έρευνας.

1. Θεωρητικό-Ιστορικό πλαίσιο

Η νοοτροπία του ροφήματος του καφέ δεν είναι πρωτοεμφανιζόμενο φαινόμενο. Χρονολογείται ότι ο ελληνικός λαός καταναλώνει τον λεγόμενο «τούρκικο» από τα χρόνια της Οθωμανικής Κατοχής. Μετά την απελευθέρωση όμως, ο καφές αυτός εξακολούθησε να κυκλοφορεί και να καταναλώνεται στα τοπικά και μικρά καφενεία της εποχής του 19^{ου} αιώνα με την ίδια ονομασία, τούρκικος και όχι ελληνικός (Ιστορία και εξέλιξη της ελληνικής κουλτούρας του καφέ, 2018). Τον τίτλο του ελληνικού τον απέκτησε μετά την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1973, καθώς οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών ήταν τεταμένες (Ιστορία και εξέλιξη της ελληνικής κουλτούρας του καφέ, 2018). Μέσα στα χρόνια, η ιστορία που ακολουθεί τον καφέ δεν έχει αλλάξει και πολύ. Ομολογουμένως, την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο σημερινός ελληνικός καφές καταναλώνεται πιο πολύ από κάθε τι άλλο, ενώ παραμένει μέχρι και τη περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ως το πιο δημοφιλές ρόφημα. Το 1957 παρασκευάζεται για πρώτη φορά ένας διαφορετικός καφές που ήρθε για να «σπάσει» αυτή τη νοοτροπία της κατανάλωσης του ελληνικού, ο φραπές και επιπλέον τη δεκαετία του 1990, γίνεται δημοφιλής ο ιταλικός καφές espresso με τη διαφορά ότι στην σύγχρονη Ελλάδα υπήρξαν κάποιες τροποποιήσεις του Ιταλικού αυτού καφέ (Ιστορία και εξέλιξη της ελληνικής κουλτούρας του καφέ, 2018). Κατά τον Μπαμπίλη (2015), οι αλλαγές που συντελούνται ανά διαστήματα, επηρεάζουν και μπορεί να διαμορφώσουν κοινωνικές ταυτότητες, για παράδειγμα η περίπτωση της εμφάνισης του Ουίσκι ως το «νούμερο ένα» ποτό την περίοδο της Μεταπολίτευσης που άλλαξε τις συνήθειες των ανθρώπων στην Ελλάδα μέσα από διαφημιστικές καμπάνιες της πολιτιστικής βιομηχανίας του ποτού (Μπαμπίλης, 2015). Έτσι, μπορούμε να κάνουμε τον συσχετισμό και να δούμε ότι όπως το ουίσκι ήταν ο πρωταγωνιστής την δεκαετία του '70, σήμερα ο καφές είναι ο πρωταγωνιστής που κυριαρχεί στα καφέ της πόλης και διαμορφώνει νέες κοινωνικές και έμφυλες ταυτότητες.

Ωστόσο, αυτό που με εντυπωσιάζει πολύ να εξετάσω είναι τον λόγο που η Λάρισα έχει τόσες πολλές καφετέριες, κάτι που με βάζει σε μια αρχική σκέψη να αναρωτηθώ ότι «ο Λαρισαίος θέλει να πίνει συνέχεια καφέ», να «πέφτει πάνω» και σε μια καφετέρια όπου και να βρίσκεται μέσα στην πόλη. Η σκέψη αυτή δεν είναι τυχαία, η Λάρισα είναι μια πόλη που βρίσκεται στο κέντρο του Θεσσαλικού κάμπου με αρκετή βλάστηση εντός της. Αρκετοί δήμαρχοι της πόλης διέπραξαν αρκετά

έργα σε διάφορους τομείς για την γενικότερη βελτίωση και εξιχνόηση της πόλης από την περίοδο του 1982 έως το 1990 (Καλογιάννης, 1990). Συγκεκριμένα από το 1980 όταν ανέλαβε τα ηνία της πόλης ο Αριστείδης Λαμπρούλης, θέλησε να την βελτιώσει και να την κάνει να μοιάζει σαν μια ευρωπαϊκή κοσμούπολη. Έτσι, το έργο του δεν περιορίστηκε μονάχα στην ανοικοδόμηση της πόλης με αντιπλημμυρικά έργα, καθώς μέσα από την πόλη περνάει ο Πηνειός ποταμός και υπήρχε από τότε ο φόβος να πλημμυρίσει η πόλη, στην οικοδόμηση κτιρίων που θα αντέχαν σε μεγάλους σεισμούς, στην καθαριότητα της πόλης η οποία αποτελούσε αρχοντιά για εκείνον, αλλά και στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των Λαρισαίων (Καλογιάννης, 1990). Για αυτό τον λόγο, δημιούργησε πάνω από 30 πλατείες και πάρκα σε ολόκληρη την πόλη, διατηρώντας το πράσινο στοιχείο. Έφτιαξε χώρους πάρκιν, πεζοδρόμια, διαγραμμίσεις κτλπ, που με την πάροδο του χρόνου ξεπήδησαν οι πρώτες καφετέριες στις πλατείες (Καλογιάννης, 1990). Αυτό που γίνεται αντιληπτό είναι πως το δίκτυο των πεζοδρομίων που δημιούργησε ο Λαμπρούλης, βοήθησε τους κατοίκους της πόλης να ιδρύσουν επιχειρήσεις μέσα στις πλατείες και στα πάρκα της πόλης. Το δίκτυο συνέβαλε στη αύξηση του εμπορίου, καθώς ο κόσμος περνούσε μέσα από τις πλατείες και επισκεπτόταν τα μαγαζιά που στεγάζονταν στα πεζοδρόμια, για παράδειγμα η Πλατεία Ταχυδρομίου που εξετάζω, σήμερα είναι γεμάτη με πεζοδρόμια, δεν περνάει κανένα αυτοκίνητο από μέσα, μόνο πεζοί και με ποδήλατα, τα καταστήματα όλα και πιο πολύ τα καφέ έχουν πολυκοσμία. Κάπως έτσι, οι καφετέριες άρχισαν να πολλαπλασιάζονται με γρήγορους ρυθμούς, με τον αριθμό αυτών να είναι πράγματι μεγάλος.

Η προσπάθεια του Δήμου Λαρισαίων από τη δεκαετία του '80 και έπειτα βελτίωσε αρκετά το βιοτικό επίπεδο των Λαρισαίων. Η δημιουργία καφετεριών από την περίοδο εκείνη ξεκίνησε με γοργούς ρυθμούς να διαμορφώνει την Λάρισα ως την πόλη του καφέ όπως της γνωρίζουμε σήμερα. Όμως, η διαμόρφωση αυτή δεν επιφέρει θετικές κριτικές για τους Λαρισαίους. Δεν με εκπλήσει σχεδόν καθόλου το γεγονός ότι οι περισσότεροι πληροφορητές μιλούν για την «τεμπελιά» που «ακολουθεί τον Λαρισαίο». Πιο αναλυτικά, μία συνομιλήτρια μου ντόπια αναφέρει πως «ο Λαρισαίος είναι τεμπέλης και βαριέται» και «όλοι είναι με έναν καφέ στο χερί και δεν κάνουν τίποτα». Τέτοιου είδους απόψεις τις ακούω συνέχεια και αρκετά περισσότερο από ντόπιους κατοίκους, σε αντίθεση με τους ξένους, όπως για

παράδειγμα φοιτητές από άλλες πόλεις που σπουδάζουν στη Λάρισα, δεν γνωρίζουν ότι «ο Λαρισαίος είναι τεμπέλης» όπως αναφέρει η Τζένυ, πράγμα που βάζει σε σκέψη να συλλογιστώ πως πρόκειται για μια στερεοτυπική αντίληψη των Λαρισαίων που ταυτίζει την οκνηρία με το καφέ.

1.1. Ανθρωπολογία και καφές

Κάπως έτσι, παίρνω την απόφαση να εξερευνήσω το κέντρο της Λάρισας το οποίο κυριολεκτικά σφίζει από καφετέριες και από κόσμο με μια πρώτη ματιά. Η έρευνα που διεξάγω είναι εθνογραφική, καθώς η συγκεκριμένη μέθοδος δίνει έμφαση στην απόκτηση γνώσεων που αφορούν τον πολιτισμό και την κοινωνία (Eriksen, 2007). Επιπλέον, ο ανθρωπολόγος μπορεί να χρειαστεί αρκετό καιρό για να διεξάγει την έρευνα του για το αντικείμενο μελέτης του, ενώ μέσα σε αυτόν το χρόνο χρειάζεται να επικοινωνήσει και με το κοσμο, πράγμα που απαιτεί χρόνο έως να προσαρμοστεί με τους κατοίκους της περιοχής που μελετά (Eriksen, 2007). Στην δική περίπτωση μου ο χρόνος για την υλοποίηση της έρευνας είναι σχετικά μικρός και ακόμη, πολύ σημαντικό είναι ότι η έρευνα υλοποιείται στον τόπο μόνιμης κατοικίας μου και αυτό επειδή, το να ερευνήσουμε ένα μακρινό και ξένο μέρος χρειάζεται οικονομική ενίσχυση (Eriksen, 2007) και αρκετό χρόνο. Ακόμη, να τονίστει πως έρχομαι να αντιμετωπίσω ένα μικρό φαινομενικά, αλλά μεγάλο στην πραγματικότητα πρόβλημα το οποίο επιρρεάζει την συγκεκριμένη έρευνα. Όπως επισημαίνει η Μαδιανού (2016), ο όρος «ανθρωπολογία οίκοι» πηγαίνει προς τη μελέτη του οικείου, του τοπικού πολιτισμού του ανθρωπολόγου και τη μελέτη των διαφόρων κοινωνικών και πολιτισμικών ομάδων που βρίσκονται εντός της περιοχής όπου μένει ο εθνογράφος (Γκέφου-Μαδιανού, 2016).

Επιπροσθέτως, ο ίδιος ο Eriksen (2007) γράφει στο κείμενο του: «σε ένα οικείο ή σχετικά οικείο περιβάλλον, ο ανθρωπολόγος έχει το πλεονέκτημα της καλύτερης γνώσης των πολιτισμικών συμβάσεων και της γλώσσας από ό,τι αν βρισκόταν σε μια μακρινή περιοχή του κόσμου, αν και εδώ ελλοχεύει ο κίνδυνος να εκλάβει πολλά πράγματα ως δεδομένα» (Eriksen, 2007, σ. 66,67). Το διάστημα που πραγματοποιώ την έρευνα και έρχομαι σε άμεση επαφή με το κόσμο, η «ανθρωπολογία οίκοι» αποδεικνύεται από το γεγονός ότι πράγματα που λένε διάφοροι συνομιλητές τα γνωρίζω από πριν. Εδώ είναι καλή ευκαιρία να αναφερθώ

σε μια φράση που μας έμεινε από την κουβέντα με τον συνομιλητή μου Γιώργο: «τα παιδιά της ηλικίας μας πίνουν freddo, ενώ οι μεγαλύτεροι ελληνικό και φραπέ». Αυτή τη πληροφορία που μου έδωσε τη είχα ακούσει από πριν αποφασίσω να κάνω αυτήν την έρευνα στις καφετέριες της Λάρισας (ανθρωπολογίας οίκοι), όπως επίσης προσθέτει και ένα φαινόμενο που παραπέμπει σε σεξουαλικές επιθυμίες. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι το Las Rablas μαζεύει κυρίως νεολαία και ο λόγος είναι επειδή «μαζεύει μουνί και ανοίξει το μάτι σου, βλέπω αρκετά συχνά άντρες να κοιτάνε διάφορες γυναικείες παρέες και να σχολιάζουν (...) Το κάνω και εγώ με τους φίλους μου». Βλέπουμε λοιπόν τον Γιώργο στο «ρόλο» του άντρα να μας παρουσιάζει τους άλλους άντρες ως αυτούς που κοιτάζουν σεξουαλικά το έτερο φύλο. Ο χώρος της συγκεκριμένης καφετέριας είναι πεδίο που δίνει ένα ψεύτικο δικαίωμα στον ανρδικό πληθυσμό να βλέπει τις γυναίκες καθαρά ως σεξουαλικά όντα, έναν τρόπο προσέγγισης με στόχο το σεξ. Το φαινόμενο να «κοιτάει κάποιος κάποιον άλλο με πονηρό βλέμμα» παρατηρείται κυρίως σε χώρους ψυχαγωγής και διασκέδασης, όπως είναι τα κλάμπ, τα μπουζούκια (Κουτσούγερα, 2013) και όπως δείχνουν τα πράγματα, πλέον και στις καφετέριες της Λάρισας.

Η σημασία του καφέ στη Λάρισα δεν μπορεί να προσδιοριστεί εύκολα, καθώς παρατηρούμε συνεχώς διαφορετικές καταστάσεις ανάλογα με την καφετέρια στην οποία θα κάθισι κάποιος. Παράλληλα, ενώ φαίνονται όλες οι καφετέριες να μοιάζουν το ίδιο εξωτερικά, στην πραγματικότητα χωρίζονται σε «είδη» ανάλογα με το καταναλωτικό κοινό που τις επισκέπτεται σε τακτική βάση (Μπαμπίλης, 2015), περισσότερα για τα οποία αναφέρονται σε επόμενο κεφάλαιο. Η παραπάνω περίπτωση του Γιώργου αιτιολογεί την επιθυμία του καθενός να κατέχει ένα δυναμικό και κυρίαρχο κοινωνικό προφίλ, να δείξει δηλαδή με το βλέμμα του ποιος βρίσκεται σε θέση εξουσίας, να κοιτάζει κάποιος τις γυναίκες με έναν επιβλητικό τρόπο (Τσακιστράκη, 2007). Επομένως, η ιστορία του καφέ είναι αρκετά ενδιαφέρουσα το πως έχει εξελιχθεί και συνεχίζεται να εξελίσσεται σε μια πόλη που οι καφετέριες της είναι τόσες πολλές που μεν μας δίνει τον χώρο να ψάξουμε αλλά δε είναι τόσες πολλές που στο τέλος θα χαθούμε. Ο χώρος των καφέ αποτελεί και αυτός χώρο εξουσίας που κυριαρχεί το βλέμμα του άντρα πάνω στη γυναίκα.

1.2. Ερευνητικά ερωτήματα

O Thomas Eriksen (2007) αναφέρει ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ξεκίνησε να συγκροτείται η επιστήμη της κοινωνικής ανθρωπολογίας, υπήρχαν πολλές περιοχές που δεν είχαν επισκεφτεί στο παρελθόν οι Ευρωπαίοι. Έτσι, εάν μπορούμε να κάνουμε τον συσχετισμό με αυτή τη θεώρηση, βλέπουμε το ζήτημα του καφέ και των καφετεριών ως τον «τόπο» που δεν έχουμε εξερευνήσει ακόμη ή έχουν γίνει λίγες σχετικές μελέτες με περισσότερη όμως εστίαση σε άλλα κοινωνικά θέματα όπως το θέμα των ταυτοτήτων και των φύλων στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1980 (Παπαταξιάρχης, 2006). Συγχέοντας τις πληροφορίες και τα δεδομένα της βιβλιογραφίας, διερευνούμε την εμπειρία του καφέ περιστρέφονται γύρω από κοινωνικά και πολιτισμικά θέματα (Eriksen, 2007), τι σημαίνει για το καταναλωτικό κοινό τα διάφορα είδη καφετεριών. Επίσης, πως διαμορφώνονται οι έμφυλες κοινωνικές ταυτότητές τους, υπάρχει λόγου χάριν κάποια καφετέρια που θα τους «αναβαθμίσει» το κοινωνικό στάτους τους, που θα νιώθουν ότι ανήκουν σε μια «θέση εξουσίας», θα μπορούν να επισυνάψουν νέες σχέσεις με αγνώστους (Τσακιστράκη, 2007) και ακόμη ένα παρατηρούνται ακόμα σημάδια «κοινωνικής διάκρισης», ξεχωρίζει δηλαδή ο εκάστοτε καταναλωτής από κάποιον άλλο ανάλογα με τη καφετέρια που θα επιλέξει να καθίσει στην πλατεία της Λάρισας (Τσακιστράκη, 2007). Τέτοια ερωτήματα μας βάζουν σε σκέψη και προκαλούν το ενδιαφέρον να βγούμε έξω και να επισκεφτούμε τις καφετέριες, να τις παρατηρήσουμε και να μιλήσουμε με τους ανθρώπους. Θέλουμε να καταλάβουμε το πως ο καφές επιδρά στη ζωή του ανθρώπου.

1.3. Μεθοδολογία έρευνας

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι και πρακτικές για να αποκτήσουμε γνώσεις και πληροφορίες σχετικά με τα φαινόμενα που παρατηρούνται στις καφετέριες της Λάρισας. Η εθνογραφική έρευνα είναι η ιδανικότερη και αυτή που χαρακτηρίζει την επιστήμη της Ανθρωπολογίας από τις υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες. Υπάρχουν, σύμφωνα με τον Eriksen (2007), αρκετοί και διάφοροι τρόποι επιτόπιας έρευνας, με τον ερευνητή να μένει όσο καιρό χρειαστεί για να «θεωρηθεί φυσιολογικός από τους μόνιμους κατοίκους και τους πληροφορητές» (Eriksen, 2007, σ. 57). Η παπαχριστοφόρου κάνει αναφορά σε έναν συνδιασμό της εθνογραφίας και της επιτέλεσης. Συγκεκριμένα, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε

τον εαυτό μας ως εργαλείο για την έρευνα μας, επιτελώντας μια ταυτότητα που εκφράζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μας (Παπαχριστοφόρου 2022, όπως αναφέρεται στο Αμούντζια & Καράγγελος, 2023). Υποδυόμαστε ουσιαστικά έναν ρόλο που δεν διαφέρει από την προσωπικότητά μας με στόχο να δημιουργήσουμε ένα χαλαρό και άνετο κλίμα συζήτησης με τους πληροφορητές μας. Στην παρούσα έρευνα το πρόβλημα να θεωρηθούμε «ξένοι» από τους κατοίκους δεν το αντιμετωπίζουμε. Η πρακτική που ακολουθούμε εμείς είναι ένας συνδιασμός που εμπεριέχει την μη δομημένη συμμετοχική παρατήρηση, μέθοδος που ακολουθούν οι περισσότεροι ανθρωπολόγοι (Eriksen, 2007) και η ημεδομημένη συνέντευξη. Η συμμετοχική παρατήρηση μας επιτρέπει να καταγράψουμε την κίνηση στις καφετέριες γενικότερα και την ευρύτερη συμπεριφορά των καταναλωτών/υποκειμένων ειδικότερα, βλέπουμε και καταγράφουμε πράγματα που μας είναι «οικεία» (Eriksen 2007), ένα παράδειγμα είναι ο καταναλωτής που κάθεται στο χώρο του καφέ να κρατάει στο αριστερό του χέρι τον καφέ και στο δεξί το τσιγάρο ή το κινητό του τηλέφωνο ή και ακόμη να εναλλάσσει το τσιγάρο με το κινητό. Παρατηρώντας αυτό, ερχόμαστε να εισάγουμε την πρακτική της συνέντευξης, η επικοινωνία με τα υποκείμενα. Εδώ έχουμε να κάνουμε με κώδικες επικοινωνίας, με «γλώσσες». Η παπαγαρουφάλη ανέφερε πως η επικοινωνία με κάποιον δεν γίνεται μόνο με τα «λόγια» αλλά και με το «σώμα», ότι δηλαδή οι κινήσεις του σώματος είναι «λέξεις» που εκφράζονται σωματικά (Παπαγαρουφάλη, 2002). Επίσης, η συνομιλία θεωρείται κατά την Παπαγαρουφάλη (2002) ως ένας τρόπος να απελευθερωθεί ο συνομιλητής, να εκφραστεί «πιο άνετα» από τι στιγμή που ο ερευνητής μετατρέπει «άνετο» το κλίμα. Να μην υπάρχει όσο γίνεται η παρουσία του «φόβου», της αμηχανίας γιατί θέλουμε να αντλήσουμε τα δεδομένα που θα μας δώσουν οι συνομιλητές μας να είναι όσο γίνεται πιο αληθινά (Παπαγαρουφάλη, 2002). Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και το φαινόμενο ο ερευνητής να προσαρμόζεται και να γίνεται «ένα» στην ουσία με το πεδίο που ερευνά και με τους ανθρώπους γύρω του. Σαφώς, δεν χρειάζεται να ξεφύγει από το βασικό κορμό των μεθόδων της ανθρωπολογίας (εθνογραφία, συνέντευξη), απλώς μπορεί να διαμορφώσει τη δική του «εθνογραφία» και να αποκτήσει προσωπικό ύφος, όχι μονάχα στον τρόπο της γραφής, αλλά και στον τρόπο κοινωνικοποίησης, στη συμμετοχή στα κοινά, να αφήσει δηλαδή το δικό του στίγμα πάνω στην έρευνα (Παπαχριστοφόρου, 2022). Έτσι κι εγώ με τη σειρά μου ως ερευνητής, θα προσαρμοστώ και θα επιτελέσω διάφορους κοινωνικούς ρόλους, ώστε να κερδίσω

το ενδιαφέρον των συνομιλητών μου και να μπορέσουν εκείνοι με τη σειρά τους να ανοιχτούν και να εκφράσουν τι πραγματικά πιστεύουν και παρατηρούν έξω στις καφετέριες της Λάρισας.

2. Χαρτογραφώντας τις καφετέριες

Σε τούτη την εργασία, η έρευνα περιορίστηκε στην μελέτη των καφετεριών που βρίσκονται εντός της ζώνης του κέντρου της Λάρισας, καθώς θα ήταν πρακτικά δύσκολο στο πλαίσιο μιας πτυχιακής να μελετήσω όλες τις καφετέριες και τα όσα «παραδοσιακά καφενεία» έχουν επιβιώσει σε ολόκληρη την πόλη. Επομένως, περιορίζομαι στο κέντρο, στο οποίο υπάρχουν σχεδόν είκοσι καφετέριες σε ολόκληρη την γεωγραφική περιοχή του κέντρου της πόλης αλλά θα αναφερθώ σε δέκα από αυτές, καθώς οι εννέα βρίσκονται κυριολεκτικά η μια δίπλα στην άλλη και με διευκολύνει πρακτικά να τις «ψάξω», ενώ η δέκατη τοποθετείται λίγο πιο μακριά από τις υπόλοιπες γεωγραφικά. Ο λόγος που ερευνώ και την καφετέρια που τοποθετείται σε άλλο μέρος του κέντρου είναι εξαιτίας του ενδιαφέροντος των συνομιλητών μου οι οποίοι μιλούσαν πιο πολύ για αυτήν τη καφετέρια παρά για εκείνες στις οποίες καθόμασταν.

Αρχικά, να τοποθετηθούμε λίγο γεωγραφικά, το κέντρο της Λάρισας περιλαμβάνει την Κεντρική Πλατεία στην οποία βρίσκεται το Δημαρχείο και η μια εκ των δέκα καφετεριών για την οποία θα πούμε εν συνεχεία. Επιπλέον, στη γεωγραφική ζώνη του κέντρου ανήκει και η Πλατεία Ταχυδρομίου η οποία περιλαμβάνει στο σύνολο της εννέα καφετέριες οι οποίες είναι τοποθετημένες σε σχήμα «Π» (βλέπε εικόνα 1). Πιο αναλυτικά, στην Πλατεία Ταχυδρομίου βρίσκεται ο «Γλυπτός Ποταμός» της Νέλας Γκόλαντας ο οποίος ξεκινάει από εκεί με το μεγάλο σε ύψος συντριβάνι που διατρέχει και τη Κεντρική Πλατεία με ένα ακόμα συντριβάνι να βρίσκεται εκεί και τερματίζει στο πρώτο αρχαίο θέατρο της πόλης. Γύρω από το πρώτο συντριβάνι του μνημείου θα παρατηρήσει κανείς ότι υπάρχει βλάστηση, κυρίως πολλά μεγάλα δέντρα τα οποία κρύβουν κάποιες από τις καφετέριες που βρίσκονται στην Πλατεία. Κάποια πρώτα δεδομένα έδειξαν ότι, όπως και είπαμε παραπάνω, οι καφετέριες είναι συνεχώς γεμάτες. Μάλιστα, το

κοινό που τις επισκέπτεται για να πιεί τον καφέ του είναι ποικίλο, αλλά κυρίως επικρατεί το ποσοστό των νέων από την ηλικία των 18 με 30. Από εκεί και πέρα βλέπουμε και καταναλωτές μεγαλύτερης ηλικίας, απλώς εκείνοι είθισται να συχνάζουν σε μια καφετέρια που δεν βρίσκεται εντός πλατείας, τοποθετείται λίγο πιο πέρα και ονομάζεται Gossip.

Εικόνα 1. Κάτοψη της Πλατείας Ταχυδρομίου όπου βρίσκονται οι καφετέριες γύρω από αυτήν με το χαρακτηριστικό «Π» να σηματοδοτεί τις τοποθεσίες των καφέ αριστερά, πάνω και δεξιά της πλατείας.

2.1. Είδη καφετεριών

Το κύριο χαρακτηριστικό όλων των καφετεριών της Πλατείας είναι η μουσική. Η μουσική αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των σύγχρονων καφετεριών και πιο συγκεκριμένα παρατηρείται η «απαλή μουσική που δεν είναι πολύ δυνατή όπως στα κλάμπ». Η συγκεκριμένη μαρτυρία είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, καθώς αυτό που με προβληματίζει είναι το γιατί οι καφετέριες να παίζουν απαλή μουσική; Μια συνομιλήτρια μου που εργάζεται ως σερβιτόρα είπε πως «δεν υπάρχει κάποιος

τυπικός νόμος που υποχρεώνει τις καφετέριες να βάζει κάποιο συγκεκριμένο είδος μουσικής». Ο λόγος είναι ότι στην καφετέρια πηγαίνει μια ομάδα ατόμων για να πει ένα ρόφημα, να κουβεντιάσει και να χαλαρώσει. Όταν ακούγεται από τα ηχεία μια δυνατή μουσική, παραδείγματος χάριν ροκ που είναι «βαριά μουσική», οι καταναλωτές θα πρέπει να ουρλιάζουν για να ακούγονται, δεν βρίσκονται σε κάποιο κλάμπ ή σε κάποιο αντίστοιχο χώρο διασκέδασης που εκεί πηγαίνουν για να διασκεδάσουν και να ερωτευτούν (Κουτσούγερα, 2013).

Επίσης να πούμε πως η μουσική υπάρχει ως «παρουσία» στο χώρο αλλά συγχρόνως δεν υπάρχει, καθώς το ποσοστό των καταναλωτών είναι σχετικά μεγάλο και οι κουβέντες τους καλύπτουν τον ήχο της μουσικής που ακούγεται στο υπόβαθρο των καφέ. Ένα άλλο στοιχείο που πρόσεξα είναι πως οι σύγχρονες καφετέριες έχουν από έναν έως και δύο άτομα εργαζομένους υποδοχής, θέση που αναλαμβάνουν συνήθως νεαρά κορίτσια, που κατατοπίζουν το καταναλωτικό κοινό που θα καθίσει. Ο εργαζόμενος υποδοχής προέρχεται από άλλα είδη εστίασης, όπως τα μπουζούκια και τα κλαμπ (Κουτσούγερα, 2013) και το οποίο τώρα το βλέπουμε και στις καφετέριες. Με μια ματιά στην ελληνική εθνογραφία, βλέπουμε ότι τέτοιοι ρόλοι που σε καθοηγούν στο τραπέζι δεν υπήρχαν. Στη Λέσβο, οι Μουριαννοί για παράδειγμα δεν διεκπεραίωναν τέτοιες θέσεις εργασίας ή παρόμοιες όπως αναφέρει ο Παπαταξιάρχης (Παπαταξιάρχης, 2006). Είναι μια νέα μορφή εργασίας που αρχίζει και εξαπλώνεται και σε άλλους κλάδους της εστίασης. Τέλος, ένα άλλο κομμάτι που παρατηρώ στα καφέ είναι ότι χωρίζονται «άτυπα», σύμφωνα με τον Θωμά, «σε κανονικές και LAN». Ο λόγος είναι καθώς στο οικοδομικό τετράγωνο που βρίσκονται και οι εννέα καφετέριες, η μια εξ αυτών ανήκει στην κατηγορία «internet-cafe». Ενώ είναι σύγχρονη καφετέρια, ο κόσμος, ντόπιοι και ξένοι, την ξέρει και την αποκαλεί με το όνομα «lan», καθώς διαθέτει ηλεκτρονικούς υπολογιστές για σχεδόν οποιαδήποτε χρήση που την μετατρέπει ταυτόχρονα και σε «internet-cafe». Οι πολύ νεαρές ηλικίες, οι έφηβοι, επισκέπτονται το συγκεκριμένο καφέ όχι για να πιούνε και να κουβεντιάσουν, αλλά για να παίξουν παιχνίδια στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και να πιούνε και καφέ. Εν ολίγοις, αντικαθίστανται η κουβέντα με το παιχνίδι.

Εικόνα 2. Η καφετέρια «Qoquet» στην Πλατεία Ταχυδρομίου. Ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες καθώς μαζεύει μεγαλύτερο σε ηλικία καταναλωτικό κοινό.

Όπως αναφέρω και παραπάνω, οι καφετέριες είναι γεμάτες με πολύ κόσμο σχεδόν όλες τις ώρες και όλες τις μέρες. Μάλιστα, πηγαίνουν, όπως παρατηρώ, άνθρωποι κάθε ηλικίας, άντρες και γυναίκες, με τη διαφορά ότι στη Λάρισα αυτήν την περίοδο θα δούμε περισσότερο τη νεολαία να κυκλοφορεί και να «σουλατσάρει» όπως λέει ο Γρηγόρης στις καφετέριες του κέντρου. Ωστόσο, οι καφετέριες αυτήν την εποχή μαζεύουν ίσως και περισσότερες γυναίκες όπως με ενημερώνει ο ίδιος, σε αντίθεση με πριν από περίπου 40 χρόνια όπου οι γυναίκες καθόντουσαν στα σπίτια τους και οι άντρες σύχναζαν στα καφενεία της Λέσβου (Παπαταξιάρχης, 2006). Επίσης, αυτό που πρόσεξα έντονα είναι πως ο κόσμος που κάθεται στην καφετέρια δρα με παγιωμένους τρόπους, δηλαδή οι περισσότερες παρέες συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο, πίνουν το ρόφημα τους ενώ συγχρόνως ασχολούνται με το κινητό τους τηλέφωνο. Αυτό συνιστά μια αλλαγή κοινωνικής, δημόσιας συμπεριφοράς καθώς τη δεκαετία του '80 και πιο πίσω, οι θαμώνες στα καφενεία της Λάρισας έπαιζαν χαρτιά, τάβλι ή άλλο επιτραπέζιο παιχνίδι ή ακόμα και μπορεί να κοιμόντουσαν στο τραπέζι του καφενείου (Παπαταξιάρχης, 2006). Μαρτυρίες από κάποιους συνομιλητές μου τρίτης ηλικίας ηλικίας τονίζουν με βαρύ ύφος χαρακτηριστικά το γεγονός ότι «τα νέα παιδιά κάθονται όλη την ώρα με το κινητό στο χέρι και δεν λένε τίποτα». Ο άνθρωπος που μου το είπε αυτό είχε στο μυαλό του το πως έζησε εκείνος το χώρο του παραδοσιακού καφενείου τη δεκαετία

του '60 και συγκρίνει το πως «συμπεριφερόταν» εκείνος μέσα στο καφενείο, το ότι τον κερνούσαν, κερνούσε ο ίδιος πίσω καφέ συνήθως και πιο συγκεκριμένα «γλυκί βραστό», με το σήμερα που το στοιχείο του «κεράσματος» για το οποίο μας πληροφορεί ο Παπαταξιάρχης από τη μελέτη του σε καφενεία της Λέσβου, απουσιάζει από τις καφετέριες σε αρκετό βαθμό (Παπαταξιάρχης, 2006). Αντιλαμβανόμαστε ότι με τη πάροδο του χρόνου, οι συνήθειες και οι συμπεριφορές των ανθρώπων που πηγαίνουν στις καφετέριες αλλάζουν και αναδιαμορφώνονται ανάλογα με την κοινωνία που ζουν, αλλιώς ήταν στην Λέσβο το 1960 και αλλιώς είναι στη Λάρισα το 2024.

Εικόνα 3. Δύο από τις εννέα καφετέριες της Πλατείας Ταχυδρομίου η μία δίπλα στην άλλη. Αριστερά διακρίνεται το «Rubik» και δεξιά πίσω από το δέντρο το «Aperitton».

2.2. Καφετέρια και «take away»

Η πόλη αποτελεί και γεννέτηρα μια από της πιο πασίγνωστης αλυσίδας καφέ στην Ελλάδα που εξαπλώνεται και στο εξωτερικό. Μιλάμε για το Mikel, μια αλυσίδα καφέ που έκανε την είσοδό της το 2008. Μέσα σε λίγα χρόνια βρέθηκε να διαθέτει υποκαταστήματα σε αρκετές πόλλες τις Ελλάδας αλλά και κύπρο ήδη το 2010 μέχρι να δούμε πως η αλυσίδα αυτή βρίσκεται κυριολεκτικά παντού και την γνωρίζουν παγκόσμια από το 2019 (<https://mikelcoffee.com/istoria/>). Κάτι που μου έκανε εντύπωση είναι πως οι εργαζόμενοι που δουλεύουν στην παρασκευή του καφέ λέγονται «Baristas», όπως με ενημερώνει η Μαρία η οποία εργάζεται στη

θέση του Barista στο κατάστημα Mikel που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης. Οι «Baristas» στο χώρο των Mikel έχουν την ονομασία «Maestros» μου εξηγεί κι ο λόγος είναι επειδή ο μαέστρος είναι αυτός που κάνει κουμάντο στην ορχήστρα, στον χώρο εργασίας των Mikel οι εργαζόμενοι παρουσιάζονται από την ίδια την εταιρία ως η «ορχήστρα» και οι παρασκευαστές καφέ είναι οι «Maestros» (<https://mikelcoffee.com/o-kafes-mas/>). Η άποψη της συνομιλήτριάς μου, καθώς και μερικών ακόμη είναι πως ο καφές που παράγει και πουλά η αλυσίδα Mikel δεν είναι και τόσο γευστικός, καθώς τον περιγράφουν ως «πολύ νερουλό και χαλάει την γεύση». Ωστόσο, η συγκεκριμένη αλυσίδα καφέ είναι μια από τις πρώτες «γνωστές» καφετέριες που ξεκίνησαν την περασμένη δεκαετία να σερβίρουν καφέ και εκτός του χώρου της καφετέριας ή αλλιώς «στο χέρι» όπως αναφέρει η Ελένη, περισσότερα όμως θα πούμε ευθύς αμέσως.

Πρόκειται για έναν τρόπο να «πίνεις τον καφέ σου όπου και να είσαι» χωρίς δηλαδή να βρίσκεται κάποιος απαραίτητα στο καφέ και να περιμένει μέχρι να σερβιριστεί από τους υπαλλήλους. Οι απόψεις των συνομιλητών μου φαίνεται να δίσταται για το αν ο καφές στο χέρι είναι προτιμότερος από τον καφέ της καφετέριας. Ο Πέτρος λέει πως «ο take away καφές είναι καλός αν βιάζεσαι να πας κάπου αλλά όχι από παντού, το Mikel κάνει τον χειρότερο καφέ για να καταλάβεις, το Pablo φτιάχνει καλύτερο καφέ (...)». Πάνω σε αυτήν την άποψη, η Δώρα, μια τρίτη πληροφορήτριά μου, υποστηρίζει την ακριβώς αντίθετη για τον «καφέ στο χέρι», ότι είναι πιο «γευστικοί από αυτούς στο κέντρο» και πιο συγκεκριμένα αναφέρθηκε στα Mikel και σε μια ακόμα αλυσίδα καφέ, τα Bollocks. Επιπλέον να αναφέρω πως και οι τιμές διαφέρουν από καφετέρια σε καφετέρια, ακόμα και μεταξύ «take away». Ο μέσος όρος τιμής ενός καφέ Freddo espresso σε μία καφετέρια κυμαίνεται από 3,70 έως 4 ευρώ, ενώ η τιμή για τον «καφέ στο χέρι» πηγαίνει από 2 έως 2,50 ευρώ. Τα νούμερα διαφέρουν όπως βλέπουμε, καθώς το στοιχείο που παίζει μεγάλο ρόλο είναι ο χώρος που στεγάζεται η κάθε καφετέρια, οι καφετέριες που εξερευνώ κοστολογούν τον καφέ στα 4 ευρώ κι ο λόγος γιατί βρίσκονται στο κέντρο. Πάντως, αυτό που καταλαβαίνουμε είναι ότι η αίσθηση της γεύσης διαφέρει από άτομο σε άτομο, με αποτέλεσμα κάποιοι επιλέγουν να πιούν έναν καφέ εκτός καφετέριας, ενώ άλλοι θα δώσουν τα παραπάνω χρήματα και θα καθίσουν να γευτούν ένα «καλύτερο» ρόφημα.

Ένα ακόμα φαινόμενο που έπεσε στην αντίληψή μου είναι ότι ο κόσμος διαλέγει να καθίσει σε κάποια καφετέρια ανάλογα με την κίνηση που έχει. Ομολογουμένως, ο κ. Λευτέρης μου μίλησε για τις φορές που επισκέπτεται την καφετέρια «las Rablas» όπου η θέα, το τοπίο, είναι διαφορετικό από αυτό του κέντρου. Ακόμα, μου είπε ότι και η τιμή είναι «η καλύτερη επειδή είναι φθηνή σε σχέση με τις άλλες καφετέριες», χωρίς να μείνει μόνο εκεί αλλά και να προσθέσει πως «το Rablas το επισκέπτονται νέοι κυρίως για να δείξουν το ποίοι είναι, δες τους πως είναι ντυμένοι». Το στοιχείο του ντυσίματος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την εικόνα ενός ανθρώπου ειδικότερα και της ευρύτερης κοινωνίας γενικότερα, «το πως θα συμπεριφέρεσαι και πως θα είσαι εμφανίσιμος εξωτερικά διαμορφώνει το ποιος είσαι στην κοινωνία, την κοινωνική ταυτότητα» είναι τα λόγια που υποστηρίζει. Η έννοια του «φαίνεσθαι» για τον κ. Λευτέρη έχει πολύ σημασία γιατί με ένα βλέμμα σε αυτά που φοράει ο οποιοσδήποτε μπορεί κανείς, κατά τον ίδιο, να σχηματίσει μια εικόνα για το ποιος είναι, είναι «η πρώτη εικόνα ενός ανθρώπου», για παράδειγμα εάν κάποιος φοράει ακριβά και ποιοτικά ρούχα όπως τζιν, κουστούμι, τότε υποθέτουμε πως προέρχεται από την ανώτερη τάξη και κατέχει ένα δυναμικό κοινωνικό προφίλ σύμφωνα με τον Bourdieu (Τσακιστράκη, 2007), ενώ όταν ο ίδιος άνθρωπος επισκεπτεί ένα καφέ ντυμένος με φόρμες και πέδιλα για παράδειγμα, τότε αυτή η «πρώτη εικόνα» είναι αρνητική, με αποτέλεσμα ο καταναλωτής να κατακριθεί από τους άλλους εξαιτίας των ρούχων που φορά. Γενικά, τονίζει ότι «τα ρούχα είναι το Α και το Ω» και πως ντύνεται κομψά, φορώντας ακριβά ρούχα «για να δείξεις το ποιος είσαι», το κοινωνικό σου προφίλ με λίγα λόγια. Αντιλαμβανόμαστε επομένως ότι οι απόψεις διίστανται για το «που» και «τι» καφέ προτιμά ο κόσμος μεταξύ των κλασικών καφετεριών και των «καφέ στο χέρι», είναι θέμα επιλογών και γούστων, υπάρχουν άτομα που πηγαίνουν στις καφετέριες πιο πολύ για να δείξουν στους υπόλοιπους που βρίσκονται εκεί το «ποιοι είναι» και ότι είναι ανώτεροι σε σχέση με τους εκείνους, όπως ακόμη και άτομα που δεν τους ενδιαφέρει τι θα πουν για εκείνους οι άλλοι και επιλέγουν να πουν έναν καφέ στο χέρι.

2.3. Καφές, ελευθερία και φύλο

Τις τελευταίες δεκαετίες, η ελληνική εθνογραφία μελετά ολοένα και περισσότερο το ζήτημα του φύλου σε σχέση με τα προηγούμενα έτη

(Γιαννακόπουλος, 2021). Το φαινόμενο της κυριαρχίας σε επίπεδο φύλων αλλάζει με το χρόνο και από εκεί που βλέπαμε τον άνδρα σε θέση εξουσίας, ο οποίος ήταν ελεύθερος να βγαίνει και πηγαίνει στο καφενείο είτε για καφέ είτε για ποτό (Παπαταξιάρχης, 2006), πλέον αυτό δεν παρατηρείται σχεδόν καθόλου. Θυμάμαι χαρακτηριστικά τα λόγια ενός συνομιλητή μου ο οποίος μου έλεγε ότι το 1975 τα καφενεία ήταν γεμάτα. Οι άντρες εκεί έπαιζαν ώρες ασταμάτητες, ενώ δεν απουσίαζε και το αλκοόλ, τσίπουρο κυρίως. Ο συγκεκριμένος άνθρωπος είναι συνταξιούχος αστυνομικός, τότε υπηρετούσε στην Ελληνική Χωροφυλακή και όποτε πλησίαζε σε κάποιο καφενείο για να πιεί το ποτό του, όλοι όσοι δεν τον γνώριζαν προσωπικά «καθόντουσαν σούζα» μας λέει. Ο ίδιος επίσης λέει ότι τις περισσότερες φορές ο κόσμος που μαζευόταν στα καφενεία της περιόδου της Χούντας ήταν ήσυχος, δεν προκαλούσε τις αρχές. Κάθε φορά που ο κ. Θάνος, ο συνομιλητής μου, πήγαινε εν ώρα υπηρεσίας στο καφενείο ή ακόμη και εκτός, έπινε και εξακολουθεί πίνει «γλυκί βραστό» (αναφέρεται στον ελληνικό γλυκό καφέ) επειδή έτσι έμαθε από μικρό παιδί. Η συζήτησή μας κινήθηκε γύρω από τις νοοτροπίες και τις συνήθειες των ανθρώπων όταν βρισκόντουσαν στα καφενεία της περιόδου μεταξύ 1970 και 1980 στη Λάρισα. Οι άντρες κυρίως ήταν εκείνοι που κάπνιζαν περισσότερο από τις γυναίκες μας είπε, αλλά και οι γυναίκες κάπνιζαν τότε και έπιναν διάφορα «ποτά» όπως καφέ, ροφήματα, αλκοόλ. Υπήρχαν κάποιες ελάχιστες κοινωνικές διακρίσεις για το τσιγάρο μας είπε, αλλά λόγω ότι ζούσε στη πόλη, «υπήρχε περισσότερη ελευθερία από ότι σήμερα». Επομένως, το ζήτημα της ελευθερίας, της ελεύθερης πρόσβασης στις καφετέριες της Λάρισας, δεν είναι αυτό το σκληροπυρρινικό και αυταρχικό σύστημα που απαγορεύει το γυναικείο φύλο να κοινωνικοποιείται όπως συνέβαινε πριν από χρόνια και στη Λάρισα και αλλού (Λέσβο, Σοχό κτλ.).

Επιστρέφοντας στο ζήτημα των φύλων, μέσα από την έρευνα μου παρατηρούμε ότι στις σύγχρονες καφετέριες η έννοια της «αποκλειστικότητας» τήνει να μειώνεται. Η ελληνική εθνογραφία μας μαρτυρά ότι το καφενείο ήταν χώρος αποκλειστικός στους άνδρες, ακόμη και τα «ποτά» που καταναλώνανε ήταν κι αυτά αποκλειστικά (Παπαταξιάρχης, 2006). Οι γυναίκες τη δεκαετία του '80 της Βόρειας Λέσβου έμεναν στα σπίτια τους, μόνο κάποιες φορές επιτρεπόταν να πάνε στο καφενείο και μάλιστα υπό τη συνοδεία αντρών συγγενών. Το να παρευρίσκεται μια γυναίκα στο καφενείο θεωρούνταν για την εποχή εκείνη σήμαινε πως δεν

νοιαζόταν για τις δουλειές του σπιτιού (Παπαταξιάρχης, 2006). Η ίδια κοινωνική αντίληψη που θέλει τη γυναίκα «βρίσκεται στο σπίτι» παρατηρείται και σε άλλες Ελληνικές περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, σε μια κωμόπολη, ή όπως το αποκαλούν οι κάτοικοι «χωριό», της Μακεδονίας που βρίσκεται σε υψόμετρο, το Σοχό, φαίνεται πως επικρατεί και εκεί το φαινόμενο όπου οι γυναίκες είναι περιορισμένες σε σχέση με τον αντρικό πληθυσμό (Cowan, 2006). Πράγματι, η εθνογράφος διαπίστωσε πως σε αυτό το «χωριό» οι περισσότερες γυναίκες δεν βγαίνουν από το σπίτι ή στη περίπτωση που βγουν, αμέσως θα κατακριθούν από τους υπολοίπους, νιώθουν ότι παρακολουθούνται συνεχώς (Cowan, 2006). Κατά τη συγγραφέα (2006), η ζωή στο Σοχό και γενικότερα στο χωριό είναι οπισθοδρομική σε αντίθεση με τις πόλεις όπου εκεί τα πράγματα είναι πιο «ελεύθερα», οι γυναίκες ζουν πιο «απελευθερωτικά», πηγαίνουν για καφέ και ποτό με τους άντρες τους και μάλιστα οι ανύπαντρες γυναίκες που στο χωριό αντιμετωπίζουν προβλήματα που αφορούν τη συζυγική σχέση, στις πόλεις «άγνωστες, περνάνε απαρατήρητες, θεωρώντας την πόλη το πραγματικό «παρόν» (Cowan, 2006, σ. 138). Συνειδητοποιούμε πως την δεκαετία μεταξύ του 1980 και 1990, οι γυναίκες αρχίζουν με αργούς και σταθερούς ρυθμούς να «απελευθερώνονται» από τις ισχύουσες στερεοτυπικές αντιλήψεις που τοποθετούν τον άντρα σε «κυρίαρχη κοινωνική θέση» ο οποίος ασκεί εξουσία στην «κατώτερη θέση» που βρίσκεται η γυναίκα, μέχρι την περίοδο του '80 με '90 (Τσακιστράκη, 2007).

Η ισοτιμία των φύλων για την οποία μιλάει η Cowan (2006) υπάρχει και σήμερα σε όλες τις καφετέριες που έχω επισκεπτεί, οι άνθρωποι και κυρίως οι νέοι δεν έχουν αυτές τις στερεοτυπικές αντιλήψεις περί «αποκλειστικότητας» (Παπαταξιάρχης, 2006). Ο Βαγγέλης υποστηρίζει την ελευθερία των φύλων και πως «οι γυναίκες βγαίνουν έξω για να ξεφύγουν από την καθημερινή ρουτίνα. Σήμερα, υπάρχει ισοτιμία μεταξύ αντρών και γυναικών». Την ίδια άποψη υποστηρίζουν και ακόμη δύο συνομιλητές μου, ο Βασίλης και ο Νίκος οι οποίοι πρόσθεσαν πως οι άνθρωποι που πηγαίνουν να πιουν τον καφέ τους πηγαίνουν κυρίως σε παρέες, κομμάτι που θα εξηγήσουμε παρακάτω, χωρισμένες ωστόσο σε «φύλα». Ο Βασίλης συγκεκριμένα λέει πως «λείπει το ενδιαφέρον από τους νέους να βρουν έναν σύντροφο (...) θέλουν να πουν τα νέα τους και να σχολιάζουν τους άλλους». Η παραπάνω άποψη μας παραπέμπει στη θεώρηση που έδωσε ο Edward Said για τους *άλλους* και τους *εαυτούς*. Οι «άλλοι» είναι οι μη δυτικοί που

επικρίνονται από τους δυτικούς, ενώ οι «εμείς» είναι οι ίδιοι οι δυτικοί που παρακολουθούν και παρεμβαίνουν στους μη δυτικούς (Said, όπως αναφέρεται στο Γκέφου-Μαδιανού). Στην δική μου μελέτη γίνεται αντιληπτό ότι στις καφετέριες της Λάρισας χτίζεται μια σχέση ετερότητας του «άλλου» και μια οικειότητας του «εαυτού» με την καφετέρια που θεωρεί οικεία. Συνοψίζοντας, παρατηρούμε πως το ζήτημα των φύλων λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις που μέχρι σήμερα δεν βλέπουμε να έχει λάβει τέλος. Μιλάμε και για τις περιπτώσεις που μεγάλοι σε ηλικία πληροφορητές μου υποστηρίζουν ακράδαντα ότι «η γυναίκα είναι για το σπίτι, να μαγειρεύει, να πλένει, να καθαρίζει. Ούτε έξω να βγαίνει, ούτε τίποτα». Τα λόγια αυτά ακούγονται κάπως βαριά αν μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα και τις μαρτυρίες των νεαρών κοριτσιών του Σοχού πριν από περίπου 35 χρόνια (Cowan, 2006).

2.4. Μόνος ή με παρέα;

Ένα άλλο ζήτημα που χρίζει μια μερική ανάλυση είναι το γεγονός πως στις καφετέριες παρατηρώ και ανθρώπους που κάθονται μόνοι τους. Υπάρχουν διάφορες αιτίες θα λογιστεί κανείς, όπως για παράδειγμα να αποφεύγουν τις συναναστροφές με το κόσμο κι απλώς πηγαίνουν για να πουν το καφε και να φύγουν. Ο λόγος που δεν ανοίγονται σαν άνθρωποι σε άλλους είναι συνήθως ο φόβος σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες. Ο Γιαννακόπουλος (2008) αναφέρει ότι οι άνθρωποι και ιδίως τα ομοφυλόφιλα άτομα που δεν εκφράζουν τις σεξουαλικές επιθυμίες τους και δεν δεσμεύονται, υποβαθμίζονται στην κοινωνική ομάδα των «μοναχικών» ανθρώπων (Yannakopoulos, 2008). Από τη στιγμή που κάποιος δεν εκφράζει τις επιθυμίες του γενικότερα σε άλλα άτομα, τοποθετείται στο περιθώριο, είτε από τους άλλους, είτε από τον ίδιο του τον εαυτό. Η περίπτωση του Γιώργου είναι ένα παράδειγμα μοναξιάς. Βλέπετε, το άτομο αυτό δυσκολεύεται να συναναστραφεί με κόσμο, καθώς αρκετοί άνθρωποι τον αποφεύγουν, επειδή δεν συμπεριφέρεται ανάλογα με τον «κώδικα της παρέας», δεν συμπεριφέρεται όπως όλα τα μέλη της παρέας. Ο άνθρωπος αυτός επιθυμεί να γνωρίσει άτομα που να μπορεί να κουβεντιάσει μαζί τους χωρίς να δέχεται αυτόν τον «κοινωνικό αποκλεισμό» ο οποίος τον οδηγεί με τη σειρά του στη μοναξιά και κλείνεται όλο και περισσότερο στον εαυτό του και ως αποτέλεσμα προτιμά να παραμένει μόνος

τις περισσότερες φορές Το σημαντικό εδώ είναι ότι η μοναξιά έχει αρνητικές συνεκδοχές στην Ελλάδα.

Μια άλλη συνομιλήτριά μου, η Γιάννα, αναφέρει τα εξής λόγια: «Υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που βλέπω που πηγαίνουν για καφέ μόνοι τους». Η ίδια, ενώ μπορεί να καθίσει μόνη σε ένα παγκάκι και να πιεί κάτι στο χέρι, σε μια καφετέρια δεν μπορεί να είναι μόνη, γιατί θέλει να βρίσκεται με έναν άνθρωπο τουλάχιστον και να μιλάνε μεταξύ τους, με μια παρέα για να κουβεντιάσουν «είμαι 50 χρονών, δεν έχω παεί ποτέ για καφέ μόνη μου, πήγαινα και πηγαίνω με τις φίλες μου (...) δε πήγα ποτέ για να σου πω πώς είναι να κάθεται μόνη σου σε μια καφετέρια και ειδικά στο κέντρο που ο κόσμος μαζεύεται πολύς». Η αίσθηση του να πηγαίνεις για καφέ σε μία καφετέρια του κέντρου μόνος δεν είναι και ό,τι καλύτερο κυρίως γιατί τραβάει τα βλέμματα και επικρίνεται αρνητικά από το κόσμο που βρίσκεται στο καφέ. Μου είπε επίσης πως μπορεί να πιεί έναν καφέ μόνη της «take away» και να περιπλανιέται μέσα στη πόλη τις ώρες που δεν έχει υπάρχει μεγάλη κίνηση από το κόσμο. Επομένως, η μοναξιά είναι μια «κατάσταση» για τους Λαρισαίους που πηγαίνουν για καφέ, προτιμούν τις παρέες για να επικοινωνούν μεταξύ τους, αποφεύγοντας να πάνε για καφέ εάν δεν υπάρχουν άτομα να μιλήσουν καθότι δεν είναι συνηθισμένοι σε αυτήν.

Από την άλλη πλευρά, παρατηρούμε πολλές παρέες να παρευρίσκονται στις καφετέριες, αλλά αυτό με εντυπωσιάζει ως ερευνητή είναι ο σχετικά μικρός αριθμός των ανθρώπων που συγκροτούν αυτές τις παρέες. Η καφετέρια Las Rablas όσες φορές την έχω επισκεφτεί, έχει τις περισσότερες φορές παρέες με δύο έως τρία άτομα. Ωστόσο, δύο πληροφορητές μου είπαν πως ελλοχεύει ο κίνδυνος «να διερεύσουν αυτά που λέμε». Ο Μάριος χαρακτηριστικά προτιμά να πηγαίνει με «μικρή παρέα» για καφέ κι ο λόγος είναι ότι καθόλη της διάρκεια της κουβέντας με τους φίλους του μπορεί να του ξεφύγουν λόγια που δεν θέλει να μαθευτούν, εμπιστεύεται περισσότερο τα άτομα που νιώθει εκείνος «οικείους», για αυτό και προτιμά να συναναστρέφεται με μικρές παρέες. Ο δεύτερος συνομιλητής μου, ο Ανάργυρος, τόνισε πως επισκέπτεται τον χώρο της καφετέριας για να γνωρίσει νέα άτομα. Μου έκανε τρομερή εντύπωση μια ιστορία που παρόμοιά της δεν είχα ξανακούσει. Ήταν εκείνος μια φορά στο Las Rablas και βρέθηκε με παρέα έξι ατόμων με τους οποίους γνωριζόταν, ενώ οι υπόλοιποι δεν γνωριζόντουσαν μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να τους κάνει να γνωριστούν μεταξύ τους όλοι και να γίνουν

μια παρέα ή οποία παρεπιπτόντως συνεχίζει να υπάρχει μέχρι και σήμερα. Που θέλω να καταλήξω, στο ότι υπάρχουν «μικρές» και «μεγάλες» παρέες που διαμορφώνονται ανάλογα με τις διαθέσεις και τις επιλογές των ανθρώπων που θέλουν να κοινωνικοποιηθούν, κάποιοι επιθυμούν να πηγαίνουν για καφέ με τους λίγους αλλά έμπιστους φίλους που μπορούν να συζητούν πιο ελεύθερα, ενώ κάποιοι άλλοι θέλουν να γνωρίζουν κόσμο μεγαλώνοντας συνεχώς τον κύκλο γνωριμιών τους.

3. Συμπεράσματα-συζητήσεις

Υπάρχουν πράγματι πολλά κοινωνικά ζητήματα που απορρέουν γύρω από τον «καφέ», όπως το ζήτημα των φύλων το οποίο μεν οι νέοι άνθρωποι υποστηρίζουν και ισχυρίζονται ότι δεν υπάρχουν κοινωνικές διακρίσεις τουλάχιστον στον βαθμό που κάποτε υπήρχαν και μιλάμε για πριν 40 χρόνια περίπου, μια περίοδος που παρατηρούνται οι πρώτες φεμινιστικές αντιλήψεις στη Ελλάδα (Cowan, 2006). Παρατηρούνται κι άλλα φαινόμενα όπως ακόμη η «μοναχικότητα» όπως είδαμε και παραπάνω με την περίπτωση του Γιώργου το οποίο μας κάνει εντύπωση το πως σε μια πόλη που φημίζεται για τις καφετέριές της υπάρχουν άνθρωποι που κάθονται μόνοι τους ή και περιπλανιούνται από το ένα καφέ στο άλλο. Πάντως, αυτό που έγινε με μεγάλη βεβαιότητα αντιληπτό ήταν το γεγονός πως αναφερόταν συνέχεια το όνομα της ίδιας καφετέριας σχεδόν από όλους με όσους μιλήσαμε, αυτοί που δεν αναφερθήκαν ή δεν έχουν επισκεπτεί ποιο άλλο, το «Las Rablas» ήταν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας οι οποίοι είχαν και έχουν ως συνήθεια να πίνουν τον κλασικό ελληνικό καφέ στην καφετέρια τους. Πιστεύω πως η συγκεκριμένη καφετέρια και σύμφωνα με τα λεγόμενα ενός φίλου, το Rablas, είναι αυτός ο «χώρος», αυτή η κοινωνία αλλιώς που αναφέρει ο ίδιος ο Bourdieu (Τσακιστράκη, 2007). Αν διαβάσουμε καλύτερα τα δεδομένα που έχουμε για αυτήν την καφετέρια, πιο πολύ μιλάμε για κοινωνικά ζητήματα παρά για ποιότητα καφέ και διαμόρφωση χώρου και αυτό το αναφέρω με αρκετή σιγουριά, καθώς, ενώ βρέθηκα σε όλες τις καφετέριες της Πλατείας Ταχυδρομίου και συνομιλούσα με το κόσμο, οι περισσότεροι αναφερόντουσαν στο Las Rablas και στον τρόπο που πρέπει να συμπεριφέρεσαι για να «δείξεις το ποιόν σου», το ποιος είσαι και τι θέση κατέχεις μεταξύ των υπολοίπων στην κοινωνία της Λάρισας, αν είσαι οικονομικά εύπορος δηλαδή, καθώς η πόλη έχει πολλά χωράφια εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης και αρκετοί ντόπιοι «έχουν λεφτά» όπως με πληροφόρησαν, το να φορά

κάποιος ακριβά ρούχα ή και να υιοθετεί μια ψεύτικη περσόνα για να τραβήξει τα βλέμματα όλων πάνω του, την περσόνα του αυτού που έχει πολλά χρήματα και το δείχνει όταν πηγαίνει για καφέ, κυρίως από το ντύσιμό. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι πολλοί Λαρισαίοι δημοσιεύουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε ποιες καφετέριες κάθονται και κάποιες φορές το τι τρώνε και πίνουν, συνήθως νεαρά κορίτσια κάνουν τέτοια «post» που από ότι μάθαμε και είδαμε σε μερικές καφετέριες, θέλουν να δείξουν στους άλλους το πόσο ανεξάρτητες και ελεύθερες είναι. Αντιλαμβανόμαστε ότι οι Λαρισαίοι δεν πηγαίνουν να πιούν έναν καφέ και να κουβεντιάσουν αλλά «πίνουν καφέ» με έναν τρόπο μηχανικό κάπως για τα μάτια του κόσμου και να έχουν με κάτι να ασχολούνται, καθώς τους ενδιαφέρει πιο πολύ να δείξουν το ποιοι είναι και να νιώθουν αυτό το αίσθημα της ανωτερότητας σε σχέση με τους «άλλους» που είναι κατώτεροι από τους «ίδιους» (Γκέφου-Μαδιανού, 2016). Οι καταστάσεις κι οι συνήθειες γύρω από τη νοοτροπία του καφέ αλλάζουν διαρκώς στην σημερινή Λάρισα.

Εικόνα 4. Όψη του εξωτερικού χώρου της πασίγνωστης για τους Λαρισαίους καφετέριας «Las Rablas». Στο βάθος διακρίνεται πλήθος καταναλωτών.

Επίλογος

Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα πως ο «καφές» και πιο πρακτικά οι καφετέριες έχουν συμβολική αξία για τη Λάρισα, είναι δηλαδή χώροι που μπορούν να δημιουργήσουν πρότυπα και αξίες αλλά και να επηρεάζουν ως ένα βαθμό το «κοινωνικό προφίλ» του καθενός. Είναι για τους Λαρισαίους το δημοφιλέστερο ποτό, όπως ήταν και για τους Μουριανούς τη περίοδο του 1975 (Παπαταξιάρχης, 2006). Ο κόσμος και ειδικά ο ντόπιος κάτοικος έχει συνηθίσει να πηγαίνει συνεχώς για καφέ πιο πολύ για να βρίσκεται με τους οικείους του, τους δικούς του ανθρώπους και να συζητάνε ποικίλα θέματα για ατελείωτες ώρες. Ο «καφές» ενώνει ανθρώπους μεταξύ τους, μπορεί να δημιουργήσει νέες φιλίες από του πουθενά όπως χαρακτηριστικά συνέβει με τον Ανάργυρο και την παρέα των έξι ατόμων, αλλά είναι ικανός να κρατήσει και κουβέντες μυστικές. Είναι ίσως από τις καλύτερες μεθόδους προσέγγισης και συναναστροφής με διάφορο και ποικίλο κόσμο από τα περασμένα χρόνια της περιόδου της Μεταπολίτευσης και συνεχίζεται έως σήμερα. Τα γούστα κι οι επιθυμίες των ανθρώπων μεταβάλλονται διαρκώς, ο καφές σαν ποτό χάνει την αξία του και την αποκτούν σιγά σιγά οι καφετέριες. Ο κόσμος επιλέγει πλέον να πάει για καφέ με κριτήριο τη δημοτικότητα της καφετέριας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το Las Rablas όπως είδαμε και μιλήσαμε παραπάνω. Ωστόσο, θέλουμε επίσης να αναφερθούμε και σε ένα πρόβλημα το οποίο δεν αποτελεί ακριβώς πρόβλημα, το μεγαλύτερο ποσοστό των συνομιλητών μας ένιωθε κάπως άβολα κατά τη διάρκεια των συζητήσεων, με αποτέλεσμα να απαντούν κάπως «μηχανικά» και μονολεκτικά σε μερικές ερωτήσεις. Σε γενικές γραμμές, οι κουβέντες μας κύλησαν ομαλά και όλα τα στοιχεία που λάβαμε από το πεδίο ειπώθηκαν παραπάνω. Γενικότερα και κλείνοντας με αυτό, οι καφετέριες στο κέντρο της πόλης δεν επηρεάζουν τους Λαρισαίους στον βαθμό που τα μέσα δικτύωσης το κάνουν, απλώς λειτουργούν ως χώροι που ο καθένας δείχνει το προφίλ του με τρόπους και μέσα όπως το ντύσιμο, τα ακριβά αξεσουάρ, η συμπεριφορά και άλλα ακόμα. Από εκεί που παρατηρούνταν μια αυστηρότητα στα χωρία της Λέσβου και του Σοχό, τώρα η μία νέα μορφή ελευθερίας δίνει μια ψευδαίσθηση στους καταναλωτές της Λάρισας να δείχνουν σε όλους μία δήθεν άνεση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αμούντζια, Α., Καράγγελος, Β. (2023). *Επιτελώντας τον εαυτό: μια (αυτο)εθνογραφική προσέγγιση της κοινωνικής αδεξιότητας* (Πτυχιακή εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/handle/11615/82088>
- Γιαννακόπουλος, Κ. (2021). Τοποθετημένη ανθρωπολογία, σεξουαλικότητα και συναισθήματα. *Φεμινιστικά*, 2021(4). Ανακτήθηκε από: <https://feministika.net/topothetimeni-anthropologia-sexualikotita-synaisthimata/>
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (2016). Αναστοχασμός, ετερότητα και ανθρωπολογία οίκοι: Διλήμματα και αντιπαραθέσεις. Στο Δ. Γκέφου-Μαδιανού (Επιμ.), *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία σύγχρονες τάσεις* (σ. 365-435), Αθήνα: Πατάκη.
- *Ιστορία και εξέλιξη της ελληνικής κουλτούρας του καφέ* (2018, Οκτώβριος 15). Ανακτήθηκε από: <https://www.coffees.gr/greek-coffee-culture/>
- Καλογιάννης, Β. (1990). *ΛΕΥΚΩΜΑ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ* (ΑΠΟ ΤΟ 1881 ΩΣ ΤΟ 1991). Λάρισα: Τσακμάκη .
- Κουτσούγερα, Ν. Α. (2013). *Νυχτερινή λαϊκή διασκέδαση των νέων: μία ανθρωπολογική προσέγγιση* (Διδακτορική διατριβή). Ανακτήθηκε από: <http://hdl.handle.net/10442/hedi/36671>
- Λάρισα: Η πόλη με τις περισσότερες καφετέριες στην Ελλάδα-Ένα cafe αντιστοιχεί σε δέκα κατοίκους [δελτίο τύπου] (2022, Νοέμβριος 1). Ανακτήθηκε από: <https://www.onlarissa.gr/2022/11/01/larisa-i-poli-me-tis-perissoteres-kafeteries-stin-ellada-ena-cafe-antistoichei-se-deka-katoikous-vinteo/>
- Μπαμπίλης, Τ. (2015). Ούισκι σε αφθονία. Μεταπολίτευση, διεθνής καπιταλισμός και εθνογραφικές πτυχές της νεωτερικότητας στην Ελλάδα. Στο Μ. Αυγερίδης, Ε. Γαζή, Κ. Κορνέτης (Επιμ.), *ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ ΔΥΟ ΑΙΩΝΩΝ* (σ. 318-331), Αθήνα: Θεμέλιο.
- Παπαγαρουφάλη, Ε. (2002). Η συνέντευξη ως σωματική επικοινωνία των συνομιλητών και πολλών άλλων. *The Greek Review of Social Research*, 107, 29-46. <https://doi.org/10.12681/grsr.8996>

- Παπαταξιάρχης, Ε. (2006). Ο κόσμος του καφενείου: Ταυτότητα και ανταλλαγή στον ανδρικό συμποσιασμό. Στο Ε. Παπαταξιάρχης & Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *ΤΑΥΤΟΤΗΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ* (σ. 209-250), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παπαχριστοφόρου, Μ. (2022). *Ο εαυτός ως εργαλείο έρευνας: Εθνογραφία και επιτέλεση*. Αθήνα: Παπαζήση
- *Το εθνικό ποτό μας είναι ο καφές! Πρωταθλήτρια η Ελλάδα στην κατανάλωση-Πόσα κιλά πίνουμε κάθε χρόνο [δελτίο τύπου]* (2023, Μάρτιος 7). Ανακτήθηκε από: <https://www.ethnos.gr/foodanddrink/article/250032/toethnikopotomaseinai-okafesprotathlthriahelladasthkatanaloshposakilapinoymekathexrono>
- Τσακιστράκη, Χ. (2007). Ξαναδιαβάζοντας την «Διάκριση» του Bourdie. Ανακτήθηκε από: <https://encheiridion.blogspot.com/2007/10/bourdieu.html>
- Cowan, J. (2006). Η κατασκευή της γυναικείας εμπειρίας σε μια μακεδονική κωμόπολη. Στο Ε. Παπαταξιάρχης & Θ. Παραδέλλης (Επιμ.), *ΤΑΥΤΟΤΗΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ* (σ. 127-150), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Eriksen, T. (2007), *Μικροί τόποι, μεγάλα ζητήματα: Μια εισαγωγή στην κοινωνική και πολιτισμική ανθρωπολογία* (Α. Κατσικερός, Μετ.). Αθήνα: Κριτική.
- Yannakopoulos, K. (2008). "Cultural Meanings of Loneliness: Kinship, Sexuality and (Homo)Sexual Identity in Contemporary Greece." *Journal of Mediterranean Studies*, volume 18, 265-282. Retrieved from: https://muse.jhu.edu/pub/303/article/676513/pdf#info_wrap